

7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – 572 с.
8. Микитів Г. Знаковість архетипних символів у національно-мовній картині світу українців // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2012. – № 1. – С. 305 – 310.
9. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. – К. : Український письменник, 1993. – 63 с.
10. Сазонова О., Янкова Н. Від самознищення до самопорятунку (екологія духу у творі В. Шкляра “Чорне сонце”) // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – В.2 (36). – С. 227 – 231.
11. Словник символів культури України / За загальною редакцією В.Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренка. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
12. Шкляр В. Чорне Сонце: збірка / Василь Шкляр. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2016. – 304 с.

REFERENCES

1. Войтович, Валерій. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009.
2. Войтович, Валерій. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2015.
3. Грушко, Елена и Юрий Медведев. Словарь славянской мифологии. – Нижний Новгород: Русский купец, 1995.
4. Зеленська, Я. “Проблема вивчення поняття про образ-символ у шкільному курсі української літератури”. Вісник Запорізького національного університету 2 (2009): 81–84.
5. Керлот, Хуан. Словарь символов. Москва: REFL – book, 1994.
6. Коваленко, Леонід. Чорне Сонце // Народний оглядач, Березень 20, 2015 <http://www.ar25.org/article/chorne-sonce.html>
7. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ “Академія”, 2007.
8. Микитів, Галина. “Знаковість архетипних символів у національно-мовній картині світу українців”. Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки 1(2012): 305–310.
9. Плачинда, Сергій. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Український письменник, 1993.
10. Сазонова, Олена та Надія Янкова. “Від самознищення до самопорятунку (екологія духу у творі В. Шкляра “Чорне сонце”)”. Науковий вісник Ужгородського університету. 2 (2016): 227–231.
11. Словник символів культури України. За ред. В.Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренка. Київ: Міленіум, 2002.
12. Шкляр, Василь. Чорне Сонце. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2016.

УДК 821.161.2.0–31(092)

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ПОВІСТІ С. ГРИДІНА “НЕ ТАКИЙ”

Слижук О. А., к. пед. н., доцент, Чичерова А. Р., студент

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

olesja_2014@ukr.net

У статті досліджуються морально-етичні проблеми, порушені в повісті для підлітків “Не такий” сучасного українського письменника Сергія Гридіна. Розглядаються авторське бачення та особливості художнього відтворення “вічних” тем, які хвилюють тінейджерів: батьки і діти, перше кохання, спілкування з однолітками.

Ключові слова: література для підлітків, проблематика, художнє відтворення, реалістична повість.

НРАВСТВЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПОВЕСТИ С. ГРИДИНА “НЕ ТАКОЙ”

Слыжук О. А., к. пед. н., доцент, Чичерова А. Р., студент

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье исследуются нравственные проблемы, затронутые в повести для подростков “Не такой” современного украинского писателя Сергея Гридина. Рассматриваются авторское видение и особенности художественного воспроизведения “вечных” тем, которые волнуют тинейджеров: родители и дети, первая любовь, общение со сверстниками.

Ключевые слова: литература для подростков, проблематика, художественное воспроизведение, реалистическая повесть.

MORAL AND ETHICAL PROBLEMS IN THE NOVEL OF S. GRYDIN “NOT LIKE EVERYONE”

Slyzhuk O. A., Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer, Chicherova A. R., student

*Zaporizhzhya national university
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article deals with the moral and ethical problems raised in the story "Not like everyone" by modern Ukrainian writer Serhii Grydin. Author's vision and peculiarities of the artistic reproduction of 'eternal' themes that worry teenagers: parents and children, first love, communication with peers.

Researchers consider this work to be the author's first appeal to a realistic prose because before that he wrote fabulous and adventure works for children. S. Grydin disturbs the actual problems in his novel "Not like everyone". They relate to the formation of a teenager in a society, in a family, in the circle of peers.

The basis of the plot of the novel "Not like everyone" is a story about the life of a boy, Denis Potapenko. Denis turns from a fat and ugly teen to a young man with sports figure. He himself can overcome all difficulties and is ready to help the younger and the weakest. The main reason for such changes in the appearance and character of the protagonist was the desire to overcome the problems in communicating with peers and become the backbone of the mother who after divorcing her husband, the father of Denis, remained alone with a mass of social problems.

S. Grydin highlighted the most pressing problems of family relations: the wrong motivation of children to action, aggression by parents, pouring negative emotions on children through their own problems, education in an incomplete family, reluctance to perceive a new private life of each parent separately, the impact of parental divorce the psychical and emotional state of children, the role of encouragement, praise in the upbringing of the child, the lack of interest parents in her personal life, jealousy to the new feelings of the mother.

S. Grydin reflects the realities of family relations in modern society in the the novel "Not like everyone" in the perception and emotions of the protagonist – Denis Potapenko. Formation of its character, determination of life priorities takes place under the influence of their own problems and through the analysis of similar problems in peers. A teenager becomes a reliable assistant and adviser in difficult life vicissitudes for both mother and friends.

The tests that occur in Denis's life, tightening him, encourage him to look for a way out of such difficult life situations as the loss of a friend, betrayal of his father, the relationship between mother and another husband, first love. The work contains many reflections on the meaning of life, about self-awareness in this world. The character of Denis is drawn in some skillfully written episodes, details, in relation to him other characters. The author focuses on the reader's attention to important moral and ethical problems of our time to relationships of Denis with his peers.

Other topical teens problems are also widely represented in the story: first love, attempted suicide, first-run alcohol and its consequences. All of them are manifested in the story in close connection with the rise of Denis Potapenko, and even more clearly outline the evolution of his character in difficult life situation. Pumping these problems and their solutions are presented in the final episodes of the work. In the story of S. Grydin, "Not like everyone" through the prism of the perception of the protagonist Denis Potapenko, and on the example of life situations in which he falls, violates a number of moral and ethical issues that concern modern adolescents. It defines the main features of works addressed to children's readership.

Key words: literature for teens, problems, art reproduction, realistic novel.

Серед актуальних проблем сьогодення, яких торкаються у своїх творах сучасні українські дитячі письменники, – дорослішання, взаємини батьків і дітей, стосунки з однолітками, школа і ставлення до навчання, соціальне сирітство. Ці питання найбільше хвилюють сучасних підлітків, впливають на їхнє виховання й розвиток. Останнім часом з'явилися цікаві повісті та оповідання, які торкаються морально-етичних засад формування характеру підлітка. Це твори О. Луцевської, І. Мацко, О. Купріян, Н. Білої, М. Морозенко та ін.

Адресує свої твори підлітковій аудиторії й С. Гридін. Останніми роками побачили світ його повісті про підліткові проблеми “Не такий”, “Не-ангел”, “Незрозумілі”, “Відчайдушні”. Творчий доробок письменника ще не був предметом комплексних літературознавчих студій. Окремі його аспекти досліджували Т. Качак, Л. Овдійчук, М. Хороб. Тому актуальність статті є безсумнівною.

Мета дослідження – аналіз художнього осмислення морально-етичних проблем виховання сучасних підлітків у повісті С. Гридіна “Не такий”.

Цей твір дослідники вважають першим зверненням автора до реалістичної прози, бо до цього він писав казкові та пригодницькі твори для дітей. У повісті “Не такий” порушені актуальні проблеми, які стосуються формування підлітка в соціумі, у сім’ї, у колі однолітків.

Основа сюжету повісті “Не такий” – це розповідь про дорослішання хлопчика Дениса Потапенка. Із незграбного, із зайвою вагою підлітка Денис перетворюється на спортивної статури юнака, який не тільки сам може подолати будь-які труднощі, а й готовий прийти на допомогу молодшим, підставивши в момент небезпеки своє надійне плече.

Основною причиною таких змін у зовнішності й характері головного героя стало прагнення подолати проблеми у спілкуванні з однолітками та стати опорою матері, яка після розлучення з чоловіком, батьком Дениса, залишилась сам на сам із безліччю соціальних проблем. С. Гридін висвітлює найбільш актуальні проблеми сімейних відносин: неправильне мотивування дітей до дій, агресія з боку батьків, виливання негативних емоцій на дітей через власні проблеми, виховання в неповній сім’ї, небажання сприймати нове особисте життя кожного з батьків окремо, вплив батьківського розлучення на психоемоційний стан дітей, роль заохочення, похвали у вихованні дитини, незацікавленість батьків у її особистому житті, ревності до нових почуттів матері.

Говорять, що батьки знають, як буде краще їхнім дітям. Проте згадаємо той момент, коли на день народження Денис отримав пакунок, замотаний у подарунковий папір. Він “уявляв собі новий телефон з різними функціями та наворотами, на якому можна буде і в ігри пограти, і музику слухати, і з яким, нарешті, не соромно буде в школу ходити” [1, с. 10]. Але ж яким глибоким було його розчарування, коли, відкривши пакунок, хлопчик знайшов у ньому гантелі. “Знову його тицяють носом в одну з головних проблем його життя” [1, с. 10] – проблему зайвої ваги. Батьки не намагалися з ним говорити або якось завуальовано підштовхнути до занять спортом. Вони прямо в обличчя говорили йому про цю проблему, за що підліток себе ще більше ненавидів.

Найтяжчим для Дениса ударом став від’їзд батька з квартири. Саме в той момент хлопчик зрозумів, що їх з мамою покинув захисник родини, їхня стіна й надійна опора. Він “відчув відповідальність за цю ще день тому сильну і впевнену в собі жінку, яка зараз нагадувала ображену дівчинку, в котрій відібрали улюблену іграшку <...> для неї в цю мить він був єдиним сенсом життя, захистом і підтримкою. Потап почував себе справжнім чоловіком” [1, с. 45]. З того моменту він вирішив для себе, що скине зайву вагу за будь-яку ціну.

Щоб стимулювати своїх дітей до дій та змінювати їхню самооцінку на краще, потрібно висловлювати їм вдячність, хвалити їх. Будь-яка дитина, як і доросла людина, хоче бути корисною для рідних. Денис хотів хоч якось розрадити свою маму, тому приготував їй смачний сніданок. І яким же було її здивування: “Любий мій! – мама сіла поряд і ніжно подивилася на сина. – Один ти у мене розрада тепер! – знову схлипнула вона, проте одразу, крізь сльози, посміхнулась і взялася їсти приготовлений Денисом сніданок” [1, с. 48]. Тоді підліток відчув, що життя продовжується, попри всі негаразди, і можна сміливо йти далі.

Дітям дуже важко уявляти своїх батьків окремо. Це для них нереальні перспективи. Бо від самого народження в кожній людині закладене поняття про нормальну, повноцінну,

щасливу й люблячу сім'ю. Але трапляються випадки, коли родина розпадається, батьки вирішують жити окремо або хтось із них покидає сім'ю, як у повісті С. Гридіна батько Дениса Потапенка. Хлопчик залишився з мамою, став для неї опорою й розрадою і не хотів, щоб у їхніх взаєминах з'явився хтось третій. І тому, коли до них у гості почав навідуватись їхній сусід, дядько Борис, йому це аж ніяк не сподобалось. Особливо неприємним для Дениса став випадок, коли він повернувся на день раніше з літнього табору й застав маму вдома з дядьком Борисом: “Хлопець зацікавив, бо не знав, як йому поводитися. Те, що чоловіки й жінки займаються “цим”, для нього не було секретом. Власне, в таборі після відбою тільки й було розмов, що про “це”. Однак уявити свою матір з кимось, окрім батька, у спальні Потап не міг...” [1, с. 147]. Його переповнювала злість, він відчував, “як усе його тіло перетворюється на суцільне сплетіння роз’ятрених нервів” [1, с. 148]. Розбитий морально, Денис пішов до своєї кімнати, щоб залишитися наодинці з думками про те, яке все ж таки важке життя, і скільки в ньому ще доведеться зрозуміти й пережити.

У повісті С. Гридіна “Не такий” відображено реалії родинних стосунків у сучасному суспільстві через сприйняття й емоції головного героя – Дениса Потапенка. Під впливом власних негараздів та через аналіз схожих проблем в однолітків відбувається формування його характеру, визначення життєвих пріоритетів. Підліток стає надійним помічником і порадицею у складних життєвих перипетіях і для матері, і для друзів.

Випробування, які зустрічаються в житті Дениса, загартовують його, спонукають шукати вихід із таких складних життєвих ситуацій, як втрата друга, зрада батька, взаємини мами з іншим чоловіком, перше кохання. У творі багато роздумів про сенс життя, про усвідомлення себе в цьому світі. Характер Дениса вимальовується через окремі майстерно виписані епізоди, деталі, увиразнюється через ставлення до нього інших персонажів. Через взаємини Дениса з однолітками автор акцентує увагу читача на важливих морально-етичних проблемах сьогодення.

У його стосунках з найкращим другом Матвієм розкривається проблема сирітства. На противагу Денисові, який народився в щасливій сім'ї, його друг, попри юний вік, зазнав страждань і поневірянь: “Тізно ввечері, почувши вдома знайоме прізвище, Денис припав до шпарини у дверях, які вели до батьківської спальні, і дізнався, що Матвія у п'ять років підібрали на вулиці, де він просив милостиню, з високою температурою та запаленням легенів, ледве виходили і передали до дитячого будинку. А вже звідти він потрапив до сім'ї Павла та Лідії Самохіних, яким Бог чомусь не послав дітей. І хлопчик, який майже не розмовляв і поводив себе, наче маленьке вовченя, за рік вичухався, навчився читати (більше того, полюбив цю справу!) і перегриз би горло кожному, хто б наважився сказати криве слово про його нових батьків” [1, с. 7]. Хлопчик Матвій, якого друзі та однокласники називали Самохою, “не забув, як воно – жити на вулиці, тому дуже цінував домашній затишок та всіляко допомагав тітці Ліді. До семи років уже ніхто не впізнав би у впевненому, не за віком тямущому Матвієві ту саму дитину, що злякано тулилася за ліжком, потрапивши першого разу до квартири Самохіних” [1, с. 8]. Але, простеживши в повісті сюжетну лінію Самохи, дізнаємось, що він врешті пов'язує своє життя із вуличними хлопцями і, більше того, стає на чолі зграйки малолітніх розбійників.

Проблема вуличних дітей-розбишак яскраво розкрита в епізоді, коли Потапа зустріли старші від нього хлопці, які “відбували термін (вони самі любили так казати) в якомусь професійному ліцеї” [1, с. 18]. Троє підлітків на прізвиська Слон, Хиля та Сьозя займалися тим, що тинялися містом та вибивали гроші з малолітніх дітей. Перепало від них і Денисові. Після образливих слів “свина”, “жирний”, “монстр” на його адресу один із підлітків ударив у перенісся, а після того, як малий повалився додолу, “хтось із них втиснув голову Потапа в грязюку” [1, с. 20]. Б. Салюк пояснює поведінку таких дітей: “Шибеники є аутсайдерами в соціумі, який не сприймає їх як рівних собі. Водночас діти не розуміють встановлених цивілізацією правил

життя, що цілковито не узгоджуються з їхнім особистим світоглядом, і це нерозуміння та неприйняття довколишніх реалій спонукає до набуття ними статусу асоціальної особи” [5, с. 140]. Такою ж поведінкою відзначається й Сергій Коновалов (Канава), з яким Денис зіткнувся у літньому таборі відпочинку. Його поведінка суперечить будь-яким етичним нормам, і саме цим він звертає на себе увагу інших дітей: “Ти на каво ето, дятел, свої манаткі тут разбрасиваєш? – “наїхав” на Дениса татуйований пацан...” [1, с. 100].

З проблемою “шибеників” пов’язане й зображення поведінки підлітків під впливом психології натовпу. У повісті С. Гридіна є кілька епізодів, що торкаються її. Перший – це бійка Інни Рувольової та Віки Чмирі. Через незначний привід – випадково кинуту брудну ганчірку – під впливом закликів з натовпу: “Давай, Рувольова! – скандували деякі дівчата. – Зроби з неї млинець з масла!” [1, с. 88], виникла справжня бійка, і тільки втручання Потапенка, який став на захист Віки, змогло пригасити конфлікт.

Подібна ситуація склалась і в літньому таборі, коли на захист Дениса став непоказний на перший погляд Жека Торнадо: “Чуєш, Канава! Ще раз малого зачепиш, твій стоматолог заробить на тобі купу грошей! – майже прошипів Торнадо, звертаючись до Коновалова. – Ти зрозумів? – Канава, в голові якого ще літали важкі жирні мухи, мовчки кивнув. Навколо висіла німа тиша. Кожен із прибулих на відпочинок боявся подати голос, щоб не накликати на себе гнів такого непоказного на перший погляд, але, як виявилось, дуже серйозного Жеки на прізвисько Торнадо” [1, с. 101]. Ще одна – просто незручна ситуація, коли Ромко Загорський представив “зміненого”, “покращеного” Дениса Потапенка однокласникам: “Усі присутні обернулися до них. Потап почував себе, як у золотій пастці: і приємно, і втекти неможливо. Він почервонів і почав штрикати під ребра Загорського, мовляв, годі вже цього цирку” [1, с. 154]. У кожній із зображених у повісті ситуацій важливою є роль соціуму у формуванні особистості підлітка. Саме в цьому віці негативне або позитивне ставлення в суспільстві спрямовують ціннісні пріоритети дітей.

Одним із таких прагнень є намагання “бути як усі”, яке для підлітків є важливим мотивувальним чинником. У Дениса – це подолання зайвої ваги: “Йому набридло бути об’єктом жартів тих людей, які (на його думку) керувалися лише основними, якимись дикунськими, інстинктами і повинні були б мешкати в спеціальних резерваціях, як звірі в зоопарку. Чому нещасні гопники Слон та Хиля можуть втручатися в його життя, змушують боятись і ховатися в кущі, тільки щоб з ними не здибатися?.. Чому він має потерпати від образ Швабри й виконувати її дурнуваті команди, метою яких є втоптати особистість у грязюку й показати, що дитина – це лише забавка в руках дорослих!” [1, с. 58]. І Денис твердо вирішує змінитися, для початку схуднувши. Це рішення характеризує його як сильну особистість, яка спроможна приймати важливі рішення, керувати власним життям й обирати важливі пріоритети. Він зрозумів, що аморальна поведінка не дає бажаного авторитету, здобути його можна лише впертою роботою над собою, подолавши лінощі й поставивши конкретну життєву мету. Тому Потапенко обрав для себе шлях самореалізації, особистісного становлення та фізичного вдосконалення. Ще одним поштовхом до цього стало те, що сім’ю покинув батько, а подаровані на день народження кросівки стали символічним відкупом: “Тепер він із подвійною впертістю прямував до нового життя. Перед ним постала ще одна мета – довести батькові, що без нього йому, Потапові, жити набагато краще! “От схудну наперекір йому! Тоді побачимо, хто був правий!” – Денис забув, що саме цього рішення тато марно добивався від нього протягом кількох років...” [1, с. 59].

Широко представлені в повісті й інші актуальні підліткові проблеми: перше кохання, спроби скоєння суїциду, вперше спробований алкоголь та його наслідки. Усі вони виявляються в повісті в тісному зв’язку з дорослішанням Дениса Потапенка та ще яскравіше окреслюють еволюцію його характеру в складних життєвих перипетіях. Нагнітання цих проблем та їх розв’язання представлені в кінцевих епізодах твору. Наприклад, події шкільного вечора

танців, коли Денис побачив Віку, дівчину, яка йому подобалась, у танці з його колишнім найкращим другом. Психологічне напруження нагнітається й спонукає Потапенка спробувати кілька ковтків пива, запропонованих у шкільній вбиральні десятикласником, а потім він ображає Віку, якій до того симпатизував.

Образи Дениса, а перед тим постійні знування однолітків спонукають дівчину до спроби самогубства. Але сильні риси характеру Дениса й тут беруть гору: він рятує Віку й просить вибачити його. Автор детально змальовує особистісні переживання підлітків, акцентуючи на комплексі проблем, які вони намагаються подолати, входячи в складне й багатоманітне доросле життя.

Отже, у повісті С. Гридін “Не такий” через призму сприйняття головного героя Дениса Потапенка та на прикладі життєвих ситуацій, у які він потрапляє, порушується низка морально-етичних проблем, які хвилюють сучасних підлітків. Це визначає основні риси творів, адресованих дитячій читацькій аудиторії.

Перспективами дослідження розглянутої в статті теми є аналіз інших реалістичних творів для дітей і юнацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гридін С. Не такий / Сергій Гридін. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. – 174 с.
2. Качак Т. Українська література для дітей та юнацтва : підручник / Тетяна Качак. – К. : Академія, 2016. – 350 с.
3. Качак Т. Б. Художні особливості образу дитини у сучасній українській реалістичній прозі для дітей / Т.Б. Качак // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – 2016. – Вип. 5. – С. 53–69.
4. Овдійчук Л. Творчість Сергія Гридін в контексті сучасної прози для дітей / Лілія Овдійчук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2015. – № 5. – С. 7–9.
5. Салюк Б. Бешкетництво-як-бунт і проблема “Шибеник VS Цивілізація” у літературі для дітей і про дітей / Б. Салюк // Література. Діти. Час : вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 4. – Рівне : Дятлик М., 2013. – С. 139–143.
6. Хороб М. Психологія характеру підлітка в сучасній українській дитячій літературі (на матеріалі повістей С. Гридін “Не такий” / М. Хороб // “І все життя – подвижництво у рідному слові...” : статті, дослідження, спогади про професора Л.М. Кіліченко. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. – С. 228–237.

REFERENCES

1. Гридін, Сергій. *Не такий*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2013.
2. Качак, Тетяна. *Українська література для дітей та юнацтва : підручник*. – Київ: Академія, 2016.
3. Качак, Тетяна. “Художні особливості образу дитини у сучасній українській реалістичній прозі для дітей”. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. (2016): 53–69
4. Овдійчук, Лілія. “Творчість Сергія Гридін в контексті сучасної прози для дітей”. *Українська література в загальноосвітній школі*. (5) 2015: 7–9.
5. Салюк, Богдана. “Бешкетництво-як-бунт і проблема “Шибеник VS Цивілізація” у літературі для дітей і про дітей”. *Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. (2013): 139–143.
6. Хороб Марта. “Психологія характеру підлітка в сучасній українській дитячій літературі (на матеріалі повістей С. Гридін “Не такий””. “*І все життя – подвижництво у рідному слові...*” : статті, дослідження, спогади про професора Л.М. Кіліченко. (2017): 228–237.